

TANGALAR — TARIXNING TILSIMLI GUVOHLARI

Namangan viloyati Tarixi va madaniyati muzeyi
kutubxonasi xodimi: **M. Davranova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada tangalarning paydo bo‘lish tarixi, rivojlanishi va insoniyat hayotidagi ahamiyati haqida ma’lumot beriladi. Shuningdek, qadimgi va zamonaviy tangalarning turlari, ularning tayyorlanish jarayoni, tarkibi hamda numizmatikadagi o‘rni yoritiladi. Tangalar tarixiy, iqtisodiy va madaniy manba sifatida o‘rganilib, ularning o‘tmish haqidagi muhim ma’lumotlarni saqlab qolishi haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: tangalar, pul, qadimiy tangalar, numizmatika, tanga tarixi, metall pullar, oltin tangalar, kumush tangalar, qadimgi pullar, tanga kolleksiyasi, pul muomalasi, numizmat.

Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi numizmatika kolleksiyasi haqida Tanga — insoniyat tarixidagi eng qadimiy va qimmatli moddiy manbalardan biridir. U oddiygina oldi-sotdida ishlatiladigan metall buyum emas, balki o‘zida butun bir davrning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy hayotini mujassam etgan tarixiy hujjatdir. Asrlar davomida qo‘ldan-qo‘lga o‘tgan tangalar bugungi kungacha yetib kelib, bizga ajdodlarimizning hayoti, davlatlari, hukmdorlari, savdo-sotiq munosabatlari va dunyoqarashi haqida qimmatli ma’lumotlar berib kelmoqda. Shu jihatdan tangalarni o‘rganish tarix fanining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Tangalar bilan shug‘ullanuvchi fan numizmatika deb ataladi. Numizmatika tangalarning paydo bo‘lishi, rivojlanishi, shakli, og‘irligi, tarkibi, yozuvlari, tasvirlari, zarb qilingan joyi va tarixiy ahamiyatini o‘rganadi. Tanganing kichik hajmiga qaramay, uning mazmuni nihoyatda katta bo‘lishi mumkin. Chunki undagi birgina yozuv yoki tasvir ma’lum bir hukmdor, davlat yoki tarixiy voqea haqida ma’lumot berishi mumkin. Shuning uchun tarixchilar uchun qadimiy tanga oddiy metall parchasi emas, balki o‘tmishdan yetib kelgan bebaho manbadir. Markaziy Osiyo hududi qadimdan turli davlatlar, xalqlar va madaniyatlar

kesishgan makon bo‘lib kelgan. Bu hududdan Buyuk Ipak yo‘lining muhim tarmoqlari o‘tgan. Savdo karvonlari orqali turli mamlakatlar o‘rtasida nafaqat tovarlar, balki madaniyat, ilm-fan, urf-odatlar va pul birliklari ham tarqalgan. Shu sababli O‘zbekiston hududidan topilgan qadimiy tangalar yurtimizning uzoq tarix davomida boshqa hududlar bilan keng iqtisodiy va madaniy aloqalarda bo‘lganini ko‘rsatadi. Namangan vohasi ham ana shunday qadimiy tarix va madaniyat chorrahasidan biridir. Vohaning qulay geografik joylashuvi, unumdor yerlari, qadimiy shahar va manzilgohlari hamda savdo yo‘llariga yaqinligi bu hududda iqtisodiy hayotning rivojlanishiga katta imkon yaratgan. Dehqonchilik, hunarmandchilik va savdo-sotiqning rivojlanishi pul muomalasining shakllanishi va takomillashishiga ham ta’sir ko‘rsatgan. Shu sababli Namangan vohasi tarixini o‘rganishda numizmatik topilmalar alohida ahamiyat kasb etadi. Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyida saqlanayotgan numizmatik materiallar ham vohaning tarixiy taraqqiyotini o‘rganishda muhim manbalardan biridir. Muzey fondlaridagi tangalar orqali turli tarixiy davrlardagi pul muomalasi, iqtisodiy aloqalar va savdo munosabatlari haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Har bir tanga o‘z davrining o‘ziga xos belgilarini saqlab qolgan. Uning shakli, materiali, yozuvi, tasviri va ishlanish usuli o‘sha davr haqida muhim ma’lumot beradi. Qadimiy tangalar ko‘pincha oltin, kumush, mis va boshqa metallardan tayyorlangan. Tanganing qaysi metallardan yasalganligi ham uning tarixini aniqlashda muhim belgidir. Qimmatbaho metallardan tayyorlangan tangalar ko‘pincha yuqori qiymatdagi pul birliklari sifatida muomalada bo‘lgan bo‘lsa, mis tangalar kundalik savdo-sotiqda kengroq ishlatilgan. Metall tarkibi va tanga og‘irligini o‘rganish orqali o‘sha davr iqtisodiy hayoti va pul tizimi haqida muayyan xulosalar chiqarish mumkin. Tangalar yuzasidagi tasvirlar ham juda katta tarixiy ahamiyatga ega. Ayrim tangalarda hukmdorlarning siymosi yoki ularning nomi va unvoni aks ettirilgan. Ba’zi tangalarda davlat ramzlari, hayvonlar, qushlar, o‘simliklar, quyosh, yulduz va boshqa belgilar uchraydi. Bunday tasvirlar o‘sha davr xalqlarining diniy qarashlari, ramziy tushunchalari va badiiy tafakkurini o‘rganishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Tangalardagi yozuvlar esa tarixchilar uchun alohida ahamiyatga ega. Yozuvlarda hukmdorning nomi, unvoni, davlat yoki zarbxona nomi, sana va boshqa ma’lumotlar aks

etishi mumkin. Ba'zan birgina qisqa yozuv orqali tangani qaysi hukmdor davrida va qaysi hududda zarb qilinganini aniqlash imkoniyati paydo bo'ladi. Shu sababli numizmat olimlar tangadagi har bir harf, belgi va tasvirni sinchiklab o'rganadilar.

Tanga — tarixning jim guvohidir. U gapirmaydi, lekin undagi yozuv va tasvirlar o'tmish haqida so'zlaydi. U o'z davrida bozorlarda, savdo rastalarida, hunarmandlar qo'lida, dehqonlar xonadonida va uzoq savdo yo'llarida muomalada bo'lgan. Bir qarashda kichik va oddiy ko'ringan tanga aslida o'zida yuzlab yillar tarixini saqlashi mumkin. Namangan vohasining qadimiy shaharlari va arxeologik yodgorliklaridan topilgan tangalar hududning iqtisodiy hayotini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, Axsikent kabi qadimiy shaharlar bilan bog'liq arxeologik materiallar Farg'ona vodiysida shaharsozlik, hunarmandchilik va savdo-sotiq qadimdan rivojlanganini ko'rsatadi. Savdo-sotiq rivojlangan joyda esa pul muomalasi ham tabiiy ravishda shakllangan. Shu sababli numizmatik topilmalar qadimiy shaharlarning iqtisodiy hayotini tiklashda muhim dalil hisoblanadi. Tangalar orqali qadimgi savdo yo'llarining yo'nalishlari haqida ham ma'lumot olish mumkin. Chunki bir hududda boshqa davlat yoki shaharda zarb qilingan tanganing topilishi ular o'rtasida iqtisodiy aloqalar mavjud bo'lganidan darak berishi mumkin. Shu ma'noda tanga faqat pul emas, balki xalqlar va hududlarni bir-biri bilan bog'lagan tarixiy vosita hamdir. Namangan vohasi ham turli davrlarda qo'shni hududlar bilan iqtisodiy va madaniy aloqalarda bo'lgan. Savdogarlar uzoq o'lkalarga borib, turli mahsulotlarni olib kelganlar va o'z mahsulotlarini boshqa hududlarda sotganlar. Natijada turli mamlakat va shaharlarning tangalari savdo jarayonlari orqali bir hududdan ikkinchisiga tarqalgan. Bugungi kunda muzeylarda saqlanayotgan ana shunday tangalar ajdodlarimizning dunyoning boshqa hududlari bilan aloqalari haqida tasavvur beradi. Tangalar tarixni faqat siyosiy tomondan emas, iqtisodiy jihatdan ham o'rganishga yordam beradi. Tanganing og'irligi, tarkibi, qiymati va muomaladagi miqdori o'sha davr iqtisodiy hayoti haqida ma'lumot beradi. Pul tizimidagi o'zgarishlar esa davlatning iqtisodiy siyosati, savdo-sotiq rivoji va jamiyatdagi iqtisodiy jarayonlar bilan chambarchas bog'liq bo'lgan. Tangalar madaniyat tarixini o'rganishda ham katta ahamiyatga ega. Ularning naqshlari, yozuvlari va tasvirlari o'sha davr san'ati haqida tasavvur beradi. Ayrim

tangalardagi tasvirlar juda nozik va mahorat bilan ishlangan bo'lib, ularni yaratgan zargar va zarb ustalarining yuksak mahoratini namoyon etadi. Demak, qadimiy tanga bir vaqtning o'zida tarixiy hujjat, san'at namunasi va madaniy meros hisoblanadi. Numizmatik eksponatlarni muzeylarda saqlashning ahamiyati ham beqiyosdir. Chunki tanga kabi kichik tarixiy ashyolar maxsus sharoitda saqlanishi, ilmiy jihatdan tavsiflanishi va tadqiq qilinishi kerak. Muzey xodimlari tangalarning saqlanish holatini nazorat qilib, ularni tarixiy va ilmiy jihatdan o'rganadilar. Natijada oddiy ko'ringan metall buyum ilmiy ma'lumotga aylanadi. Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyidagi tangalar tashrif buyuruvchilarga tarixni yanada yaqinroq his qilish imkonini beradi. Kitobda o'qilgan tarixiy davrga tegishli tangani ko'z bilan ko'rish, uning shakli va yozuvlarini kuzatish insonda o'zgacha taassurot uyg'otadi. Chunki bu buyum o'sha davr odamlarining qo'lida bo'lgan, bozorlarda muomalada yurgan va bugungi kungacha yetib kelgan haqiqiy tarixiy ashyodir. Muzeydagi numizmatik eksponatlar yosh avlodni tarixga qiziqtirishda ham katta tarbiyaviy ahamiyatga ega. Yoshlar tangalar orqali davlatlar tarixini, hukmdorlar faoliyatini, savdo-sotiq va madaniy aloqalarni o'rganishlari mumkin. Eng muhimi, ular tarixning faqat kitob sahifalarida emas, balki bizgacha yetib kelgan real ashyolarda ham yashayotganini angelaydilar. Tangalarni o'rganish insonni sinchkovlikka, tarixiy tafakkurga va izlanishga undaydi. Chunki har bir tanganing o'z hikoyasi bor. Uni o'rganish uchun tanga qayerdan topilgani, qaysi metallardan tayyorlangani, unda qanday yozuv va tasvir borligi, qaysi davrga mansubligi kabi ko'plab savollarga javob topish kerak bo'ladi. Shu jihatdan numizmatika tarix, arxeologiya, san'atshunoslik va iqtisodiy tarix bilan chambarchas bog'liq bo'lgan muhim ilmiy yo'nalishdir.

Bugungi kunda tarixiy tangalarga bo'lgan qiziqish yanada ortib bormoqda. Chunki zamonaviy texnologiyalar yordamida tangalarning tarkibi, zarb texnikasi va yozuvlarini chuqurroq o'rganish imkoniyati mavjud. Shu bilan birga, muzeylardagi numizmatik kolleksiyalarni raqamlashtirish, ularning elektron kataloglarini yaratish va ilmiy ma'lumotlarini keng jamoatchilikka yetkazish ham muhim vazifalardan biridir. Tangalar bizga ajdodlarimizning iqtisodiy hayoti bilan bir qatorda, ularning yuksak madaniyatini ham ko'rsatadi. Chunki mukammal tanga yaratish uchun metallni qayta ishlash, zarb qilish,

yozuv va tasvirlarni aniq tushirish kabi murakkab jarayonlarni bilish talab etilgan. Demak, qadimiy tangalar ortida metallga ishlov berish, zargarlik va amaliy san'atning rivojlangan an'analari ham mavjud bo'lgan. Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyidagi numizmatik merosni o'rganish orqali biz o'z vohamiz tarixining yanada chuqur qatlamlarini anglashimiz mumkin. Tanga orqali bir davrning siyosiy hayoti, boshqa bir tanga orqali savdo aloqalari, yana biri orqali esa san'at va madaniyat haqida ma'lumot olish mumkin. Shu sababli numizmatik kolleksiya muzeyning eng qimmatli ilmiy boyliklaridan biri sifatida baholanishi mumkin. Ajdodlarimizdan qolgan har bir tanga — tarixning kichik, ammo bebaho sahifasidir. Ular asrlar davomida turli insonlarning qo'lidan o'tib, bugungi kungacha yetib kelgan. Tanganing yuzidagi yozuvlar vaqt o'tishi bilan xiralashishi mumkin, ammo uning tarixiy mazmuni yo'qolmaydi. Aksincha, har bir avlod uni yangidan o'rganib, o'tmish haqida yangi ma'lumotlarga ega bo'ladi. Shunday ekan, tangalarni asrash — tarixni asrashdir. Numizmatik kolleksiyalarni ehtiyot qilish, ularni ilmiy jihatdan o'rganish va yosh avlodga tanishtirish milliy tariximizni kelajak avlodlarga yetkazishning muhim yo'llaridan biridir. Muzeylar esa bu bebaho merosni asrab, xalqimizga namoyish etadigan ma'naviy xazina vazifasini bajaradi.

Xulosa qilib aytganda, tanga — kichik hajmga sig'gan ulkan tarixdir. Uning bir tomonida hukmdor, ikkinchi tomonida davlat ramzi yoki yozuv aks etishi mumkin, ammo uning mazmunida butun bir davrning nafasi yashiringan. Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyida saqlanayotgan numizmatik materiallar ham xalqimizning ko'p asrlik tarixini o'rganishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Ular orqali Namangan vohasining qadimiy savdo va iqtisodiy hayoti, boshqa hududlar bilan aloqalari, madaniy taraqqiyoti va tarixiy jarayonlari haqida tasavvur hosil qilish mumkin. Tangalar — o'tmishdan kelgan jim ovoz. Ularni o'qishni bilgan inson tarixning eng sirli sahifalarini ham anglay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti.
- 2.Asqarov A. O'zbek xalqining kelib chiqish tarixi. — Toshkent.

3. Rtveladze E.V. O'zbekistonning qadimgi tangalari. — Toshkent.
4. O'zbekiston tarixi: oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. — Toshkent.
5. Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi fond materiallari.
6. O'zbekiston hududidagi arxeologik yodgorliklar va numizmatik topilmalarga oid ilmiy tadqiqotlar.